

Een nieuwe politieke formule. Ideeën voor staat en samenleving geïnspireerd door Alexis de Tocqueville
 Sophie van Bijsterveld & Hans-Marten ten Napel (red.)

Uitgave van Boom Juridisch te Den Haag, 2021; 239 blz.; € 29,90.

Met *Een nieuwe politieke formule* bieden de staatsrechtgeleerden Sophie van Bijsterveld (Nijmegen) en Hans-Martien ten Napel (Leiden) een uitdagende bundel studies die elk voor zich proberen een weg te wijzen uit de huidige crisis. Die crisis is volgens hen niet alleen maar staatkundig van aard, maar heeft nadrukkelijk ook een maatschappelijke dimensie. Vandaar dat er in het boek, naast bijdragen over staat en legitimiteit, ook studies over politiek, maatschappelijke instituties, identiteit, burgerschap, kerk en theologie te vinden zijn. De schrijvers van de verschillende bijdragen gaan allen in gesprek met de negentiende-eeuwse Franse intellectueel Alexis de Tocqueville. Die had namelijk beweerd dat een gezonde democratie, naast instituties die elkaar in evenwicht houden, ook afhankelijk was van een onder het gewone volk breed gedragen democratisch ethos. En dat ethos werd geïnspireerd door de christelijke godsdienst.

De vraag is alleen wat we met die observatie vandaag nog kunnen, wanneer we moeten constateren dat de samenleving in ieder geval aan deze zijde van de Atlantische oceaan onderhevig lijkt aan een processen van secularisering en individualisering? Is de democratie als gevolg daarvan niet gedoemd te onttaarden in een dictatuur van de meerderheid? En heeft het maatschappelijk middenveld, dat vanouds een matigende invloed had op de macht van de staat, niet aan vitaliteit ingeboet als gevolg van het feit dat mensen alleen nog geïnteresseerd lijken in wat hun eigen belangen raakt? En wat heeft het christendom, de kerken, laat staan de christelijke theologie ons nog te zeggen, gesteld dat ze hun mond publiek

kelijk al durven open te doen? In haar bijdrage stelt Carinne Elion-Valter (Rotterdam) dat de huidige bestuurlijke traditie te maken heeft met een legitimiteitscrisis omdat ze vooral gericht is op de eigen continuïteit ('Het land moet bestuurd worden') en de principiële onvolmaaktheid van recht en politiek doet vergeten. In plaats van zich te richten op activistische beleidsdoelen die al te vaak een radicale breuk met het verleden en de lokale maatschappelijke situatie betekenen, zou ze er beter aan doen zich te beperken tot het begeleiden van veranderingen die zich in de samenleving zelf voordoen.

Het huidige overheidsbeleid wordt in toenemende waarde gedreven door de oorspronkelijk socialistische waarde van de gelijkheid, zo stelt Ten Napel. Dat leidt onvermijdelijk tot een beperking van de vrijheid, waarvoor het liberalisme zich ooit hard maakte, en de mogelijkheid er absolute aanspraken op waarheid op na te houden, waarvoor de confessionelen stonden. 'Verreweg de meeste politieke partijen bevinden zich tegenwoordig in het links-liberale kamp. Alleen de SGP en de populistische partijen verzetten zich nog tegen het dominante gelijkheidsstreven. Daarop aansluitend, pleit Ten Napel voor een revitalisering van de oude klassiek-liberale en christendemocratische politiek. Vervolgens wijst Elion-Valter in een volgende bijdrage op de tragiek van een streven naar gelijkheid dat ingaat tegen fundamentele instellingen die eigen zijn aan een bepaalde samenleving. Wie in de negentiende eeuw dacht de slavernij af te schaffen door een huwelijk met een zwarte vrouw aan te gaan, moest tot zijn schade en schande ontdekken dat hij zijn vrouw uitleverde aan het oordeel van een samenleving die nog altijd gebaseerd was op diepgewortelde rassenongelijkheid in plaats van haar daarvan te bevrijden. Ook al was de institutionele religie op dat moment niet altijd in staat daaraan iets te veranderen, eigen aan het christendom is ook dat het tot het inzicht leidt dat in dit ondermaanse bij het streven naar verandering altijd sprake zal zijn van een tegenstelling tussen ideaal en werkelijkheid.

Dat inzicht komt ook terug bij Timo Slootweg (Leiden), die de rol van het christendom bij de vorming van onze menselijke identiteit aan de orde stelt. Door religie, zo valt hij

Tocqueville bij, wordt de mens gewezen op zijn plichten tegenover anderen en leert hij te participeren in een gemeenschap. Dat kan alleen wanneer de mens zijn eigen individualiteit niet verabsoluteert. En in politieke zin kan dat alleen wanneer mensen ook hun collectieve identiteiten niet verabsoluteren, maar altijd open staan voor de ander. Helaas blijft bij Slootweg onduidelijk of dit open staan ook betekent dat wij in politieke zin mensen die hun eigen superioriteit verabsoluteren ten koste van anderen dienen te tolereren. Zo zou een pleidooi voor een christelijk-democratische Leitkultur à la Tocqueville kunnen impliceren dat wij ons, net als populistten, uitspreken tegen tribale cultuuruitingen waarvan tegenwoordig vooral vrouwen, etnische minderheden en mensen met een afwijkende seksuele oriëntatie het slachtoffer zijn. Anders dan Slootweg suggereert, heet dat niets met ongezond thuisgevoel of nationalisme te maken.

Toenemende secularisering hoeft niet te betekenen dat wij onze plichten tegenover anderen vergeten en niet langer participeren in de politieke gemeenschap, zo stelt Renée Wagenvoorde (Nijmegen) in haar bijdrage. Als voorbeeld haalt zij de klimaatmars aan – volgens haar een voorbeeld van goed burgerschap. Hier is sprake van een groep mensen, religieus of niet, die zich niet alleen maar laat leiden door puur eigenbelang, maar zich druk maakt over iets ‘groters’, gebaseerd op ‘hogere’ waarden als rentmeesterschap en solidariteit. Vanuit die over-

tuiging richt ze zich tot de politiek met de boodschap dat die meer verantwoordelijkheid zou dienen te nemen voor het behoud van onze planeet. Zonder zich direct met de klimaatdiscussie te bemoeien, zouden ook kerken daarbij een rol kunnen spelen, aldus Van Bijsterveld in haar eigen bijdrage. Al was het maar om vanuit hun eigen overtuiging gelovigen basale waarden van rentmeesterschap en solidariteit bij te brengen. Doen de kerken dat vanuit haar focus op, om met Dietrich Bonhoeffer te spreken, de laatste dingen, de theologie mag zich wel degelijk ook uitspreken over de voorlaatste dingen. En daarbij gaat het toch ook altijd om zaken die de natuur en de samenleving aangaan, aldus Christoph Hübenthal (Nijmegen) in zijn pleidooi voor een publieke theologie. Op die manier kan ze de wereld bewust maken van het feit dat er ‘meer’ is tussen hemel en aarde dan ieders eigenbelang en tegenover de politiek op profetische wijze getuigen.

Daarbij is het wel de vraag waar dat profetische getuigen precies toe leidt. Op dit moment lijken veel theologen namelijk nogal dicht tegen huidige politieke beleidsvoorname aan te schurken, zonder dat duidelijk is hoe dit uitpakt voor allerlei kwetsbare groepen in de samenleving. Een dergelijk voorbehoud geldt toch ook de door Wagenvoorde genoemde klimaatmars. Maar uiteindelijk doet dat niets af aan de waardevolle perspectieven die ons in deze bundel geboden worden. Van harte ter lezing en verdergaande reflectie aanbevolen.

Volk en elite. Samen schaatsen op glad ijs.
Mechteld Jansen

Uitgave van KokBoeken-
centrum te Utrecht, 2021;
109 blz.; € 12,99

Terecht meent de Utrechtse hoogleraar missiologie, Mechteld Jansen, dat in het huidige gepolariseerde maatschappelijke debat een theologische stem niet mag ontbreken.

Volgens Jansen draait de tegenstelling tussen ‘volk’ en ‘elite’ om de vraag naar vertrouwen. Kon het volk er lange tijd vanuit gaan dat elites hun welzijn op het oog hadden, tegenwoordig lijkt dat steeds minder vanzelfsprekend.

Om te beginnen is het vanuit theologisch perspectief nog maar de vraag of we zo gemakkelijk moeten meegaan in